

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3--SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

N.A.Abdualiyeva	
Markaziy Osiyo o'rtta paleolit manzilgohlarining fanda o'rganilishi tarixi (I qism)	654
A.A.Nishonov	
Farg'ona vodiysida Sevinchxojaxon va Sulton Saidxon kurashi	664
A.A.Aloxunov, B.B.Jo'raqulov	
Tunkat tarixi yozma va arxeologik manbalarda	673
A.A.Nishonov	
Sevinchxojaxon xonadoni tarixi manbalarda yoritilishi	677
R.X.Akbarov	
Turkiston yevropalik aholi vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	681
R.X.Akbarov	
Turkiston mahalliy vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	685
S.V.Yo'ldoshev	
Xalq o'yinlarining tarixiy ildizlari va lokal xususiyatlari	691
A.M.Maxmudov	
XX asrning 20-30 yillarda Buxoro amirligi muhojirlari taqdiri	695
A.M.Maxmudov	
Usmon Xo'ja avlodlari qayerda?	698

ADABIYOTSHUNOSLIK

K.A.Topvoldiyev	
Use of antonyms in Russian fiction and in religious self-consciousness	701
H.K.Sabirov	
Средняя Азия в путевых заметках Ф.С.Ефремова	706
A.P.Kosimov	
Конвергенции наследия Т.Мурода с духовным богатством национальной и мировой культуры	710
H.A.Jo'rayev, Y.I.Nishanov	
Yusuf qissasi syujetining sayyorlik omillari	715
H.M.Karimova	
Отражение времени: концепция исторического романа в литературе	718
Y.I.Nishanov	
Umuminsoniy g'oyalar ifodasida ijodiy ta'sirning o'rni	722
I.H.Doroina	
«Отражение современных социальных реалий в современной Русской литературе»	726
Э.Ф.Гиздулин	
Мотив пандемии в художественной постапокалиптической фантастике	729
X.Sharifiddinov	
Zamon qiyofalangan tarixiy roman	732
E.Ibragimova, N.Sharafutdinova	
Teonimik tushuncha ifodalovchi mifologik obrazlar	735
G.V.Abdullayeva	
Lof she'rlar poetikasi va badiiy-estetik funksiyasi	738
S.A.Xodjayev, Ch.I.Turg'unova	
O'zbek va jahon folklori namunalarida uchlik va beshlik timsollarining poetik kombinatsiyalari	745
X.A.Abdulxamidova, D.U.Jamoliddinova	
Isajon Sulton hikoyalarida peyzajning badiiy ifodalanishi	749
X.J.Jamolova	
Zullisonaynlik an'anasi va ijodiy ta'sir masalalari	752
M.M.Xamidov	
O'zbek tarixiy romanlarida qahramon talqini masalasiga doir	755
R.M.Umurzakov	
Bola obrazining nazariy muammolari	761
J.B.Sayidolimov	
"Vasiyatnoma" – kichik agiografik asar	765

UO'K: 93/99+330.09,330.18

TUNKAT TARIXI YOZMA VA ARXEOLOGIK MANBALARDA

ИСТОРИЯ ТУНКЕТА В ПИСЬМЕННЫХ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

HISTORY OF TUNKAT IN WRITTEN AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES

Alisher Ahmadjonovich Aloxunov

Farg'ona davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası dotsenti, PhD

Bobur Baxodir o'g'li Jo'raqulov

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Milliy arxeologiya markazi doktoranti

Annotatsiya

Maqolada o'rta asrlarda Iloq poytaxti bo'lgan Tunkat shahri yozma va arxeologik manbalarda aks etishi masalasi yoritib berilgan. Ma'lumki, Tunkat-Imloq shahar lokalizatsiyasi va topografiyasi masalasi olib borilgan tadqiqotlar natijasida uzoq vaqt munozaralarga sabab bo'lib kelayotgan jihatlarni keltirib chiqardi. Jumladan, yozma manbalardagi Tunkat tavsifi arxeologik materiallarda o'z tasdig'ini topmasdan kelmoqda. Maqolada bu boradagi yangi ma'lumotlar jamlanib ba'zi mulohazalar berilgan.

Аннотация

В статье дана информация о городе Тункате, отраженный в письменных и археологических источниках, который в средние века был столицей Илака. Известно, что в результате проведенных исследований вопрос локализации и топографии города Тункат-Имлок вызывает споры среди исследователей. В частности, описание Тунката в письменных источниках не подтверждено археологическими материалами. В статье обобщена новая информация по этому поводу и даны некоторые комментарии.

Abstract

The article highlights the problem of Tunkat, which was the capital of Ilak in the Middle Ages, reflected in written and archaeological sources. It is known that as a result of research, the localization and topography of the city of Tunkat-Imlok have been discussed for a long time. In particular, the description of Tunkat in written sources has not been confirmed in archaeological materials. The article summarizes new information on this matter and provides some comments.

Kalit so'zlar: yozma manbalar, arxeologik materiallar, Tunkat, Imloq, Iloq, Ohangaron, Choch, Suyurlitepa, lokalizatsiya, topografiya, ark, ko'handiz, rabod.

Ключевые слова: письменные источники, археологические материалы, Тункет, Имлак, Илак, Ахангеран, Чач, Суюрлитепа, локализация, топография, цитадел, кухандиз, рабад.

Key words: written sources, archaeological materials, Tunket, Imlak, Ilak, Ahangeran, Chach, Suyurlitepa, localization, topography, citadel, kuhandiz, rabad.

KIRISH

O'rta asrlar davri yozma manbalarida Tunkat – Imloqning asosiy jihatlari klassik shaharsozlik tizimida bunyod etilganligi, metallurgiya sohasiga ixtisoslashganligi hamda u yerda Imloq hukmdori yashaganligi haqida bir qancha ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Biroq, o'tkazilgan arxeologik tadqiqotlar manbalarda qayd etilgan ma'lumotlar va tadqiqotchilarning xulosalari o'zaro uyg'unlashmasdan qolib kelmoqda. Shu o'rinda Ohangaron havzasi o'rta oqimida olib borilayotgan so'nggi arxeologik tadqiqotlarda ba'zi yangi ma'lumotlar keltirilib, Iloqning poytaxti masalasida tadqiqotchilar orasida bo'linish hosil qildi.

Dastlabki taxminlar S.A.Ashirov tomonidan bildirilgan bo'lsa-da, uning qisqa vaqt davom etgan tadqiqotlari yetarlicha asos bera olmadi[1:355-362]. Keyingi tadqiqotlar A.A.Asqarov boshchiligidagi guruh tomonidan Suyurlitepa arxeologik yodgorligida olib borilmoqda[2:345-354].

Suyurlitepa arxeologik obyektining topografik holati va guruh tomonidan qo'lga kiritilgan bir qancha artefaktlar yuqorida tilga olingan muammoni bir qadar yechish uchun sabab keltirib chiqardi.

Imloq va Tunkat shaharlarining lokalizatsiyasi M.E.Masson va uning izdoshi Yu.F.Buryakovlarning tadqiqotlari natijasida amalga oshdi. M.E.Masson Tunkat shahrini Ohangaron daryosining chap qirg'og'ida joylashgan hozirda Sarjayloq qishlog'i hududiga to'g'ri keluvchi Imloq shahar harobalariga joylashtiradi. Bunga asos qilib yozma manbalarda Abbosiylar va Somoniylar davrida ikkala hududni bitta soliq to'lovchi joy sifatida qayd qilingani olinadi [3:25-37].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tunkat yozma manbalarda Choch mulki sifatida Turk xoqonligi tarkibiga kirgan davrlardan boshlab e'tirof etila boshlaydi. Yozma manbalarda ham uning ta'rifi juda kam uchraydi. Al-Istaxri ma'lumotlariga ko'ra, Tunkat kattaligi bo'yicha Binkatning (Toshkent) yarmicha keladi. Unda ko'handiz va rabod joylashgan. Ko'handizda amir saroyi, rabodda esa bozor joylashgan. Shahrison va rabodda oqar suv tizimi bo'lgan. Bundan tashqari u "Movarounnahrda Samarqand va Tunkatdan boshqa joyda zarbxona yo'q"ligiga alohida urg'u beradi[4:24-34]. Ibn Xavqal al-Istaxri bergan ma'lumotlarni to'ldirib, "Iloq darosi bo'ylab shahar chetiga devor qurilgan"ligi, shahrison ichkarisida bozor bo'lganligi, ark yaqinida juma masjidi va qamoqxona bo'lganligi haqida yozadi[5:509].

Bir guruh tadqiqotchilar Tunkat nomi turk xoqonligi ma'murchiligida foydalaniladigan amal yoki mansab bilan bog'liq deb xisoblab, tutuq yoki tutun-tudun unvoni Tunkat atamasi shakllanishiga asos bo'lganligini bildiradilar. M.Xatamova tilshunos B.Lurye keltirgan keltirgan ma'lumotlariga hamda VI–VIII asrlardagi joy nomlarining muayan qismini tashkil qiluvchi sug'd toponimlarining butun voha bo'ylab yoyilganini inobatga olgan holda sug'dlar Choch yerlarida anchadan beri muqim yashagan degan fikrga keladi. Xususan, Chochda sug'dcha "kat" topoformanti bilan tugovchi toponimlar keng tarqalgan bo'lib, arablar bosqinidan so'ng "kat" so'zi "kent" bilan almashgani aholining turklashishi, qisman forslashishi bilan bog'liq deb xulosa beradi [6:127]. Ushbu hudud o'rta asr yozma manbalarida Imloq deb atalgan.

Manbahunos olim Sh.Kamoliddin "Iloq" so'zining o'zagini turkiy tildagi "ayloq" yoki "yayloq", yozgi yashash joyini anglatuvchi "yozgi yaylov", chorva boqiladigan joylarni bildiruvchi atama ekanligini hamda ilk o'rta asrlar davri manbalarida Choch va Iloq hududlarida o'zagi turkiy tilga tegishli bo'lgan 30 dan ortiq toponimlar bo'lganligini ma'lumot sifatida keltirib o'tadi[7:354-373]. Nomi kelib chiqishi turkcha bo'lgan Alaxanjaz (Alag'jaz), Arbilax, Itlig' (Itliq, Otliq), Namudlig' (Yaxudlig'), Arpalig' (Abarlig'), Balakanak, Gujand kabilar qatorida, bosh shahar Tunkand (Tunkat) nomi ham keltirib o'tiladi.

Manbahunos P.B.Lurye al-Istaxri va Ibn Xavqallar keltirgan ma'lumotlar asosida "Tukkat" nomini insonlar nomi bilan bog'liq – antropotoponim sifatida Iloq viloyatida hukmdorlik qilgan turkiy unvon "tutuq" nomi bilan bog'laydi va "tutuq shahri" sifatida keltiradi[8:185-212].

Sug'dlar ta'sirida shakllangan to'g'riburchak va kvadrat rejali shaharlar ko'proq vohaning Sirdaryoga yaqin g'arbiy qismida joylashgan edi. Bunday shaharlarning u yoki bu burchagida mustahkam kvadrat shakldagi ark joylashgan bo'lib, shahar va ark handaqlar bilan qurshalgan edi [9:79].

Imloq haqida arxeologik materiallar asosidagi dastlabki ma'lumotni XIX asr oxirida M.S.Andreyev, 1926-yilda S.F.Mashkovsev eslab o'tadi hamda Qoramozor ruda konlari qadimgi metallurqlar e'tiborini tortganligini ta'kidlaydi [10:41]. 1928-yili P.T.Knyazev bu yerlardagi toshqollar uyumini ko'rib, bu joyda metallurqlar yashaganligi to'g'risida taxmin qiladi. Taniqli arxeolog M.E.Masson Geologiya qo'mitasining O'rta Osiyo bo'limi xodimi B.N.Nasledov tashabbusi bilan 1929-yilda obyekt bilan tanishib, 1934-yilda V.D.Jukov bilan birgalikda shaharning dastlabki tarixiy topografiyasi tavsifini berishadi va topograf K.I.Lexnovich esa yodgorlikning topografik tarixini tuzadi[11:66-99]. Shuningdek, ular Iloq poytaxti Tunkat bilan bog'liq masalalarga oydinlik kiritishga harakat qilganlar[12:70-93].

1955-yilda sobiq SSSR FA Tabiiy va texnika fanlari tarixi instituti "Qadimda va o'rta asrlarda O'rta Osiyoda geologik bilimlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi" mavzusida materiallarni jamlash uchun geolog va arxeologiya ixlosmandi O.I.Islomov boshchiligida guruh o'z faoliyatini boshaydi. Ushbu guruh faoliyatidan ilhomlangan O'zbekiston SSR Tarix va arxeologiya instituti va O'zbekiston xalqlari tarixi

TARIX

muzeyi xodimlari 1959-yilda Chotqol-Qurama va Ohangaron sanoat hududi tog'-konchiligi yodgorliklarini tadqiq etish uchun ekspeditsiya tashkil etishadi. Ushbu ekspeditsiya 1968-yilga qadar faoliyat olib borib, ushbu hudud arxeologiyasi va tarixini o'rganishda salmoqli muvaffaqiyatlarga erishadi. Ekspeditsiya tarkibida 1959-yilda Yu.F. Buryakov, E.Yu. Buryakova, V.A. Belousov va S.X. Eshonxonovlar, 1960-yilda Yu.F. Buryakov, S.B. Lunina, Z.I. Usmanovlar, 1962-yilda Yu.F. Buryakov, S.X. Eshonxonov va V. Isroilovlar, 1963-yilda Yu.F. Buryakov va O.M. Rostovsevlar, 1966-yilda esa Yu.F. Buryakov, K. Abdullayev, L.G. Brusenko, G. Dadaboyev va O.M. Dadaboyevlar, 1968-yilda esa Yu.F. Buryakov va O.M. Rostovsevlar faoliyat olib bordilar. Ushbu guruh bir qancha yodgorliklarda qazishma o'tkazib, asosan ko'tarma materiallarni to'plab, ularni yozma manbalardagi ma'lumotlar bilan taqqoslab, Ohangaron vodiysi shahar va qishloq manzilgohlari qoldiqlari arxeologik xaritasini tuzib chiqdi. Tadqiqot jarayonida Imloq-Tunket, Kulota-Tukket, Obliq-Abriq, Namudliq, Ko'xisim kabi arxeologik yodgorliklarda va Kandirsoy, Qo'yliqsoy, Oqtoshkon, Toshbuloq kabi joylardagi metallurgiya punktlarida hamda Piskent hududidagi mozorqo'rg'onlarda qazuv tadqiqot ishlari olib borilgan.

1959-1961-yillarda Yu.F. Buryakov yodgorlikning bir necha joyida katta-kichik hajmdagi arxeologik izlanishlar olib boradi [13:76-123]. Shu uch yillik izlanishlar davrida asosiy e'tiborini yodgorlik stratigrafiyasiga, uning tarixiy topografiyasiga, mudofaa tizimi va turar-joy massivlarini o'rganishga qaratdi. Yu.F. Buryakov olib borgan tadqiqotlari asosida shaharning ko'handiz (Ark) qismi uning shimoli-g'arbiy burchagida joylashgan lekin uning o'rni saqlanib qolmagan degan xulosaga kelgan. Arkning sharq tarafida VI-VII asrlarda atrofi mudofaa devorlari bilan o'rab olingan shahriston va rabod qismi janubi-sharqiy tomonida bo'lganligini aytib o'tadi. Biroq, Yu.F. Buryakovning ta'kidlashicha, ko'handiz keyingi 20 yil davomida zamonaviy qurilishlarning olib borilishi oqibatida buzilib ketganligini ta'kidlaydi. Biroq, bu joydan Arki a'l'oni eslatuvchi biror belgi topilmagan. Shahriston ichida esa metallurglarning hunarmandchilik ustaxonalari bo'lib, IX-X asrlarda shahar maydoni kengayib borgan, uning shahriston maydoni 17,5 gektarga, shaharning umumiy maydoni esa (Ark, shahriston va rabat) 180 gektarga yetadi. Yuqorida eslatib o'tilgan yozma manbalardagi ta'riflar arxeologik tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topmagan.

2012-yilda Yu.F. Buryakov rahbarligida Tunkatda [13:76-123] ark o'rmini va uning faoliyat davriga aniqlik kiritish maqsadida qazishma ishlari olib boriladi. Ushbu qazishma ishlari keyinchalik A.A. Asqarov boshchiligidagi guruh tomonidan davom ettiriladi. Tadqiqotlar natijasida ark o'rmi deb hisoblangan joyda arkka xos atributlar kuzatilmaydi va zodagon dehqon turar joyi bo'lganligi aniqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sug'orma dehqonchilik hududlarida hamda tog'li mintaqalarda metallurgiya markazlari negizida Imloq-Tunkat, To'qkat, Xonobod, Yo'g'ontepa, Ulkanto'ytepa, Oqotatepa, Qirjangitepa, Quloqlitepa, Chinoztepa, Nomsiztepa (eski Michurin), Angrendagi nomsiztepa, Seviltepa, No'g'ayqo'rg'on, Oshxonatepa, To'g'aytepa, Maytepa, Oqtepa, Shavushkuntepa, Ishqo'rg'on, Mozortepa 2, Eski Toshkent kabi yangi shaharlar paydo bo'lgan. Jumladan, "Iloq dehqonining" yirik shahri, metallurgiya markazi Tunkat Iloqning ma'muriy boshqaruv markazlaridan biriga aylangan.

Mulklarning Choch va Iloqqa bo'linishi natijasida iqtisodiy va siyosiy hayot vohadagi Chirchiq va Ohangaron darolarining quyi oqimidan, o'rta va yuqori qismiga ko'chib o'tgan. Bu yerlarda mahalliy dehqon mulklari qaror topib, Choch poytaxti vohaning shimoliga, Iloq poytaxti – Tunkat vohaning janubiy qismiga ko'chgan. Bu Toshkent vohasida ikkita ma'muriy va iqtisodiy markazning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan [14:55-58; 71-76].

Maydoni 17 ga bo'lgan to'g'ri burchak ko'rinishidagi Imloq – Tunkat maydonining 5 ga uchburchak shakldagi arki bo'lib, u shaharning shimoli-g'arbiy chekkasida joylashgan. Ayni paytda ilk o'rta asrlarda paydo bo'lgan shaharlarning hududi bilan chegaralangan. Masalan, Imloq – Tunkat o'lchami O'rta Osiyo shaharsozligi an'anasiga xos bo'lgan.

IV-V asrlarda metallurgiya sohasida katta o'zgarishlar yuz berib, ma'dan eritish pechlari va mahsulot ishlab chiqarish maskanlari ko'paygan. VI-VIII asrlarda esa metallurgiyaga ixtisoslashgan ustaxona markazlari va shaharlarda maxsus metallsoz hunarmandlarning mahallalari paydo bo'lgan. X asr muallifi al-Hamadoniyning ta'kidlashicha, bu paytda kumush xomashosi pech yordamida eritib olingan [15:46-48]. Vohaning ixtisoslashgan ustaxonalarida xom ashyodan mahsulot tayyorlash uchun to'g'ri to'rtburchak, kvadrat va oval shaklidagi o'tga chidamli ikki yarusli pechlar qurilganligi aniqlangan. Ularni qurishda maxsus olovga tobli g'ishtlardan, sun'iy havo haydovchi silindr ko'rinishidagi moslamlardan foydalanilgan.

Imloq – Tunkatning 5 ga bo'lgan arki tabiiy tepalik ustiga qurilgan. Shu bois uning paxsadan qurilgan devori notekis ko'rinish olgan [16:139-140]. Shahar devoriga tutashib ketgan arkning hajmi va mudofaa tizimidagi o'ziga xos joylashuvi uni mustaqil ma'muriy markaz bo'lganligini ko'rsatadi. Ark hukmdor qasri yoki qarorgohi vazifasini bajargan.

Turk xoqonligi davrida Toshkent vohasida ham xoqonlik tangalari muomalada bo'lgan. Bu paytda bir qator hukmdorliklarda mahalliy mis tangalar ham zarb etilgan [17:7-73].

Imloqning asosiy savdo-iqtisodiy hayoti shaharning sharqi va janubiga yondosh 50 ga dan ortiq bo'lgan rabod qismida ro'y bergan. Uni M.E.Masson va Yu.F.Buryakov o'rta asr manbalaridagi lloq poytaxti – Tunkat bilan qiyoslagan [16:128]. Lekin Tunkatning o'rmini belgilash bugungacha o'z yechimini topmagan. Yozma manbalarda lloq (Ohangaron) daryosi bo'yida joylashgan Tunkat va Choch poytaxti Binkat oralig'idagi savdo yo'li masofasi 8 farsax ekanligi qayd etilgan. Mazkur yo'l bo'ylab joylashgan ko'plab shaharlar hozirgacha lokalizatsiya qilinmaganligi Tunkatning o'rmini belgilashda muammolar keltirib chiqarmoqda.

Shahar metallozlik markazi sifatida IX–XI asrlarda yuksak darajada rivojlangan. Lekin XII asrda kon ishlari sustlashib, ko'chmanchilar (Qoraxitoylar) hujumi kuchaygach, karvon yo'llarining yo'nalishi o'zgargan. Bu esa shahar hayotiga salbiy ta'sir etgan va u o'z faoliyatini to'xtatgan.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Tunkat tarixini aniqlashtirish, uning lokalizatsiyasi, topografiyasi masalalariga oydinlik kiritish O'zbekiston tarixining ochilmay turgan jumboqlaridan yana birini aniqlash arxeolog va manbashunos olimlarimiz oldida turgan muhim vazifa sanaladi. Ushbu vazifani amalga oshirishda arxeologik materiallar va yozma manbalarni keng tahlil qilish va ularni bugungi kun tarix fani sohasida faoliyat olib borayotgan ilmiy muhitga yetkazish zarur bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Аширов С.А. К локализации Тунката – столицы Илака // Проблемы древней и средневековой истории Чача / Отв. ред. Ш.С.Камолитдин. Saarbrücken: LAP, 2013. – С. 355 – 362.
2. Аскарлов А.А., Исабеков Б.И. К вопросу столице средневекового владения Илак. Проблемы древней и средневековой истории Чача// Отв. ред. Ш.С.Камолитдин. Saarbrücken: LAP, 2013. – С. 345-354.
3. Богомолов Г.И. Тункет. Проблемы древней и средневековой истории Чача / Вып. 9. Часть 2. Археология. Отв. ред. Ш.С.Камолитдин. Saarbrücken: LAP, 2022. -С 25-37.
4. ал-Истахри. Китаб масалик ал-мамалик (персидский перевод) // Материалы по истории киргизов и Киргизии (пер. с перс. З.Н.Ворожейкиной). Вып. 1. М.: Наука, 1973. – С. 24-34.
5. Ibn-Hawqal Muhammad ibn 'Ali an-Nasibi, Abu-I-Qasim. La Configuration de la Terre(Kitab surat al-ard) / Trad. De l'arabe et introd. J.H. Kramers, G.Wiet, Preface de Andre Miquel, tome I – II. Paris: Maisonneuve, 1965 (reprint 2001).
6. Хатамова М.М. Турк хоқонлиги шаҳарлари. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2018. – Б. 127.
7. Камолитдин Ш.С. О градостроительной культуре у древних тюрков // Урбанизация и номадизм в Центральной Азии: исто_рия и проблемы. Материалы Международной конференции. Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – С. 354 – 373.
8. Lurje P.B. The element-kath/kand in the place names of Transoxiana, in: ST, 32, fascicule 2, 2003, p. 185-212.
9. Буряков Ю.Ф. Палеоэкологические и этнические процессы в контактных зонах Средней Азии в древности и средневековье (на примере бассейна Яксарта) // International Journal of Asian Studies. – Seoul–Tashkent, 2003. – Vol. 8.
10. Андреев М.С. Местности в долине Ангрена, интересные в археологическом отношении // Известия общ. еств. археологии, истории и этнографии при Казанском университете. Том XI. Вып. 6. – Казан, 1993.
11. Машковцев С.Ф. Кухи-сим // Геологический вестник. – 1926. – № I–III. – С. 66-99.
12. Массон М.Е. Ахангаран. Археолог-топографический очерк. – Ташкент, 1953, – С. 70- 93.
13. Буряков Ю.Ф. Археологические материалы по истории Тункета и Абрлига. В кн. "Материалы по истории Узбекистана". – Ташкент, 1966. – С. 76-123.
14. Нормуродов Д.Р. Элокнинг пайтахт шаҳрида олиб борилган янги тадқиқот натижаларидан // ЎзМУ хабарлари, махсус сон (ЎзМУ нинг 95 йиллигига бағишланади). – Тошкент, 2013. – Б. 55-58; Ўша муаллиф. Тункат шаҳар харобасида олиб борилган янги тадқиқот натижалари // "Ўзбекистонда археология ва этнология фанларининг тарақиёти ва истиқболлари" мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2012. – Б. 71-76.
15. Dunlop D.M. Sources of gold and silver in Islam according to al Hamdani (10th century A.D.). // Studia islamica. – 1958. – № 8. – P. 46-48.
16. Буряков Ю.Ф. Генезис и этапы развития городской культуры Ташкентского оазиса. – Ташкент: Фан, 1982. – С. 121-140.
17. Бабаяров Г. Древнетюркские монеты Чачского оазиса (VI–VIII в.н.э.). – Ташкент, 2007. – С. 7-73.